

ÜSTÜN YETENEKLİ ÇOCUKLARIN EĞİTİMİ SORUNU

-Sosyal Sorumluluk Yaklaşımı-

Doç.Dr. Ahmet Emre BİLGİLİ*

GÜNDEM

İçinde yaşadığımız cemiyeti veya herhangi bir toplumu zekâ/yetenek düzeyi açısından kategorize etmeye çalıştığımızda, düşük ve üstün olanların oranında teorik olarak bir aynilik göze çarpar. Dağılım olarak normal olan bu iki farklı ve uç kesimin de ülke eğitimi açısından bir sorun teşkil ettiği/etmesi gerektiği ortadadır. Bu sorunu çözüme kavuşturma noktasında öncelikle önemsemek gerekmektedir. Eğitil verilmesi gereken bu iki alanın kabulünden sonra zorunluluktan dolayı bir "öncelik" tartışması yapmak gerekiyorsa bu tartışmanın insanî ve etik açıdan değil fonksiyonel açıdan yapılması daha tutarlı olur. Bu durumda bir potansiyel olarak "üstün" lerin eğitilmesi önceliği, tartışmasız bir gerçek olarak ortaya çıkar.

Türkiye'nin bu "üstün" potansiyelini ne ölçüde değerlendirdiği sorusunun cevabı olumsuz bir şekilde net görünmektedir. Çünkü, bu alanda belirlenmiş bir politika henüz mevcut değildir. Milli Eğitil Şuralarında ve Devlet Planlama Teşkilatının beş yıllık kalkınma plânlarında konu tartışılmış, raporlar hazırlanmış fakat öylece bırakılmıştır. Resmi eğitil politikalarını belirleyenler/yönetenler bu alana ve bu alanla ilgili çabalara karşı genellikle "duyarsız" kalmayı tercih etmişlerdir.

Gerçekte ise genel popülasyonun üstünde yer alan bu potansiyelin değerlendirilmesi ya da değerlendirilememesi ülkeler açısından stratejik önemi haiz bir konudur. Bu açıdan gelişmiş ülkelere baktığımızda kendi potansiyellerini değerlendirmenin ötesinde dışarıya yönelik çabalarının varlığına tanık oluruz. Bu ülkeler, bir ülkenin üstün nitelikli insan potansiyelinin varlığı ve bunun gereği gibi değerlendirilmesi o ülkeyi diğerleri nezdinde otomatik olarak önde ve güçlü duruma getireceğinin farkına varmışlardır.

Bir ülkenin kendisi için stratejik önemi haiz bu elit potansiyeli değerlendirme sorunu, yalnızca o ülkenin milli eğitimi yönetenler ile sınırlı tutulamaz. Elbette öncelik onlara aittir ancak: ülkenin genel çıkarını ilgilendirmesi, ortak değer teşkili gibi nedenler yüzünden, konu ülkede yaşayan bütün yetişmiş bireyleri yakından ilgilendirmektedir. Bunun da ötesinde onlar açısından bir "sosyal sorumluluk" teşkil eder. Çünkü bu potansiyel "nadir" ve bundan dolayı da "kamusal değer" anlamına gelir.

1. Bir Potansiyel Olarak Üstün Yetenekli Bireyler

Tüm dünyada uygulanan eğitil sistemleri, özünde temel bir niteliği barındırırlar: *genel popülasyona uyumluluk*. Buradaki genel popülasyon; öğrenim çağına gelmiş bireylerin

* Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitil Fakültesi Eğitil Bilimleri Bölümü

zihinsel potansiyellerinin birbirinden çok farklı olmayan yönlerinin okul ortamında mevcut imkânlarla hayata hazırlanmalarının toplamıdır.

Bunun yanında eğitimi bir 'yatırım' olarak gören ve bu sayede gelişen ülkelerde, genel popülasyonun dışında kalan zihinsel olarak ileri veya geri durumda olan bireylerin eğitimine ilişkin programlar mevcuttur. Zihinsel açıdan geri düzeyde bulunan ve kendi kendilerine yeteneyen bu bireyleri özel öğretim teknikleri ile kendi kendilerine yetebilecek düzeye getirerek, onları ailenin ve toplumun vicdanına terk etmeyen bu yaklaşım, çağdaş eğitimin önemli bir ayağını oluşturur. Aynı şekilde zihinsel olarak genel popülasyonun üstünde olan diğer bir deyişle üstün yeteneklilerin eğitimi de çağdaş eğitimin önemli bir sorumluluğudur.

Zihinsel gerilikle malûl bireyi nasıl ailenin ve toplumun vicdanına terk edemezsek yüksek zihin potansiyeline sahip bireyi de genel popülasyonun ve toplumun vicdanına ya da normlarına terk edemeyiz. Eğitimi önemseyen, eğitimde fırsat eşitliğini benimseyen ülkelerde genel eğitimin dışında bir 'elit eğitimi' vazgeçilmez bir sorumluluk yaklaşımıdır. Bunu söylerken felsefi bir hareket noktası olarak, hangi potansiyeye sahip olursa olsun *her çocuğun hayata iyi bir başlangıç yapma hakkının olduğu evrensel ilkesine* aykırı bir görüş beyan etmiş olmuyoruz.

Üstün yetenekli bireylerin her ülkede nüfusuna oranla varlığı bilinmektedir. Bir potansiyel olarak seçkin ve stratejik bir kıymet ifade eden bu varlığın değerlendirilmesi halinde o ülkeye/topluma, geniş olarak bütün insanlığa yararlar sağlayacağı tartışmasız bir gerçektir. Değerlendirilmemesi halinde ise bu potansiyelin nötr olması yanında psikolojik ve kişilik bozuklukları olan sorunlu bir kesim haline dönüştüğü bir vakıdır.

Bu durumda bir potansiyel olarak üstün yeteneklilerin değerlendirilmesi konusuna farklı açılardan bakılması hem zorunlu hem de gereklidir.

1.1. Sosyolojik Önem

Bir toplumun temel yapı itibarıyla kendi kendine yeterli, sürdürülebilir ve geleceğe yönelebilmesi için beşeri sermayesinin eğitilmiş, nitelikli ve tatmin duygusu yüksek bireylerden oluşması sosyolojik açıdan bir zorunluluktur. Bu durum, genel eğitimin yanında elit bir eğitimin de yapılması ile mümkün olabilir. Her toplumda oranları farklı olmakla birlikte mutlaka var olan *üstünlerin* ortaya çıkarılması, eğitilmesi ve üretken hale getirilmesinde çevresel/sosyal faktörlerin pozitif rol üstlenmesi sosyolojik önemle ilişkilidir. Her ne kadar dahileri ve zekâ özürülleri sadece çevresel/sosyal koşullarla açıklamak mümkün değilse de bunun önemli bir unsur olduğu genellikle kabul edilmektedir. Bunun yanında toplumsal engellerin büyük istidatların sosyal bir üne kavuşmasını önleyemeyeceği de iddia edilmektedir. (Düşünce tarihinde bu tartışmaların kökenine ilişkin okul görüşleri için : Köscmihal, 1982:53-75 / Zekâ, kültür ve ırk ilişkisi tartışmaları için: Wells, 1972:34-35 / Saran. 1990:101 vd.. Giddens, 2000:450-455)

Tüm bu tartışmalarla birlikte üstünlere, toplumsal bir değer atfetmek onları daha da verimli ve üretken olmaya zorlayacaktır. Dolayısı ile bu durum, güdüleyici ve dönüştürücü sosyal bir yarar anlamına gelmektedir. Toplumsal yararın oluşmasında kritik olan nokta ise; üstünlere karşı olabilecek sosyal tavidir. Üstünlerin eğitimi açısından onlara sağlanacak duyarlı bir sosyal ortam, pozitif bir işlev görecektir.

Diğer bir sorun ise; özel eğitime ihtiyacı olan çocukların gereksinimleri yerine getirilmediği takdirde eğitim sosyolojisinin bir sorunu olarak görülen (Doğan, 1998:53) eşitsizlik halinin ortaya çıkmasıdır. Eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanmasında üstünlerin eğitimi önemli bir adım teşkil edecektir. (MEB,1991:15)

Bilindiği üzere eğitim kurumlarının temel fonksiyonu; bireylerin toplumsal hayata hazırlanmasıdır. (Gökçe, 1996:109, Celkan, Akyüz, Bilgiseven, Ergün ve diğerleri)) Bu ana hedefi özel eğitim bağlamında düşündüğümüzde sözkonusu önemin işlevsel açıdan daha da arttığını rahatlıkla ifade edebiliriz. Zira, özel eğitime gereksinim duyan bütün bireylerle birlikte ürünlerin de toplumsal hayata hazırlanmasının normallere nazaran daha önemli olması gerçeği, eğitim kurumlarının sözkonusu ana fonksiyonuna sosyolojik bir mahiyet kazandırır.

Diğer taraftan sosyal değişimde yaratıcı ve başarılı şahsiyetlerin kitleleri yönlendirmesi çok önemli görülmektedir. (Ergün, 1992:236) Bu şahsiyetler de büyük ölçüde üstün yetenekli potansiyel içerisinden çıkmaktadır. Bu yönlendirmenin de etkisi ile sosyal değişimin hem makul hızda hem de pozitif yönde gerçekleşmesine katkıda bulunulmuş olacaktır.

Sosyolojik açıdan önemli bir beşeri potansiyel olan üstün yetenekli bireylerin eğitimi, prestijli bir toplumun inşası için vazgeçilmez bir zorunluluk olarak görünmektedir.

1.2. Psikolojik Önem

Toplum, kuşkusuz bireylerin aritmetik bir toplamından ibaret değildir. Fakat, tatmin ve güven düzeyi yüksek bireylerden oluşmuş bir toplum için de sağlık işaretidir. Bu durumda bir toplumun üstün yeteneklilerini eğitmesi ve değerlendirmesi psikolojik açıdan iki yönlü önem taşımaktadır.

- a) Tatmin ve güven düzeyi yüksek üstün yetenekli bireyler açısından.
- b) Bunların oluşturduğu ve yönlendirdiği genel motivasyonun diğer bireylere olumlu anlamda yansımaları açısından.

Üstün yetenekli bireylerin diğer bir deyişle sıradışı insanların normallerine göre aile "yeleri ile birlikte daha çok psikolojik danışmanlık rehberlik desteğine (Özsoy, 1994:141 / MEB, 1991:18) gereksinim duydukları bir gerçektir. Bu bireylere yapılan psikolojik destek^{de} dahil her türlü çaba, yukarıda ifade ettiğimiz gibi diğerlerine pozitif anlamda yansımaktadır.

Bunların yanında, elit eğitimi gerçekleştirmiş bir toplum hem bireysel hem de sosyal açıdan fonksiyoneldir ve bir 'evrensel değer' üretmiş sayılır. Bu nedenle eğitim modellerinin mutlaka elit eğitime de yer vermesi gerekir. (Kurtkan 1987:64) Zekâ gelişimi açısından irsiyet ve çevre faktörü tartışmaları epeyce eskiye dayanır. (Kurtkan,1982:20-23) Burada bağdaştırıcı tez olarak sadece birinin önemli olduğu iddiası yerine her ikisinin de fonksiyonel olduğunu söylemek daha rasyonel olur. Bir başka ifade ile: bir deha uygun ortamını bulamadan kimliğine kavuşamayacağı gibi çok müsait şartların birleşimi de normal bir zekâyı deha haline getiremez.

1.3. Felsefi Önem

Felsefi açıdan öğretmenliğin bir meslek değil *sanat* olduğu görüşüne (Turgut. 1991:118) iştirak edilirse ve öğretmenin sürekli *sorgulayan* kişi olduğu kabul edilirse ve tüm bunlarla birlikte yaratıcılığın temelinde soru sormak diğer bir deyişle *felsefe yapmak* yatıyorsa bu taktirde üstün yetenekliler potansiyeline, hem bilim olarak felsefenin hem de bu potansiyelin felsefeye diğerlerine nazaran daha çok ihtiyacı olduğu tartışmasız bir gerçektir. Ünlü filozof Kant. felsefenin değil felsefe yapmanın öğrenilebileceğini (Husserl. 1995:34) söylemektedir. Bu taktirde, yaratıcı ve soru sormasını bilen yani felsefe yapan bireylerin daha çok bu potansiyelin değerlendirilmesi ile ortaya çıkacağını söylemek yanlış olmayacaktır.

Buradan hareketle 'felsefe', hem kendisi önemli filozoflar ortaya çıkarmış olacak hem de üstün yeteneklilerin eğitimi gibi çok önemli bir hususta fonksiyonel ve pozitif bir rol oynayacaktır. Yani, felsefesi olan. felsefe yapabilen yaratıcı insanlar yetişmiş olacaktır. Zira, felsefe yapabilme kabiliyeti kazanamamış bir üstün beynin yalnız başına bir anlamının olmayacağı aşikardır.

1.4. Pedagojik Önem

Üstün yetenekli potansiyelin eğitimi pedagojik açıdan *zor bir alan* oluşturur ve bu zorluk aynı derecede *önemi* de ifade eder. Kabiliyetlerin keşfi gerçekten önemlidir ve bu da ancak eğitim ile mümkün olabilir (Kurtkan, 1987:67-71) Diğer bir deyişle yüksek zihin potansiyeline sahip öğrencileri tespit etmek ve eğitimlerini gerçekleştirmek güçtür fakat yüksek verimli arazide tarım yapmak gibidir. (Kurtkan. 1987:84)

Özel eğitime gereksinimleri olan çocuklar için gerekli eğitimin sağlanamayışı eğitimde fırsat eşitsizliği olarak değerlendirilmektedir. (Celkan. 1991:83) Bununla birlikte *yeteneklerin desteklenmesi* ve en üst noktaya çıkarılmasına eğitimde fırsat eşitliğinin özü olarak bakılmaktadır. (Ergün. 1992:225) Aslında pedagojik açıdan özel eğitimle genel eğitim birbiriyle çatışmaz ve bunun aksine birbirinden yararlanan bir çalışma bütünü oluşturur. (özsoy,1994:14-15)

Bu kısa teorik saptamaları yaptıktan sonra konumuzla ilgili şu gerçek, çarpıcı bir durumu ortaya çıkarmaktadır: Dünyanın bugün itibarıyla en gelişmiş ülkesi olan Amerika Birleşik Devletleri yaygın eğitimde ve okur yazarlıkta dünya birincisi değildir ama yeteneklerin keşfi, eğitimi, istihdamı, değerlendirilmesi ve gerekiyorsa başka ülkelerden transferinde dünya lideridir. Demek ki bu zor bireylerin eğitimini ciddi bir şekilde gerçekleştirmek alanın en kritik noktasını oluşturmaktadır. Bu da bir bütün olarak pedagojik önemi ifade eder.

1.5. İktisadi Önem

Kalkınma olgusunun sadece ekonomik boyutuyla anlaşılamayacağı ve yalnızca fiziki üretim araçlarına yatırım yapmakla gerçekleştirilemeyeceği bilinen bir husustur. Bununla birlikte nitelikli insan gücünün geliştirilmesi için yapılacak yatırımların sosyal ve yapısal değişmeyi hızlandırıcı ve üretimi artırıcı etkilerinin de varlığı bilinmektedir. (Serin, 1979:171) Eğitim, kalkınmanın en etkili araçlarından biridir ve eğitimi önemsemeyen kalkınmayı gerçekleştiren bir ülkeyi göstermek mümkün değildir. Çünkü eğitim, kendisinden hayal boyu yararlanılan ve bir süreç olarak kabul edilirse tükenmeyen bir kaynaktır. Bununla birlikte eğitim: en kârlı, en pahalı ve sonucu en geç alınan bir yatırım olup yanlış yönlendirildiğinde de zararı en korkunç olan bir yatırımdır. (Kaya, 1989:4) Zira her zaman için fizikî sermayenin etkin kullanımı büyük ölçüde beşeri sermayeye bağlıdır. (Serin, 1979:155) Bilinen bir husus ise: millî gelir seviyesinin düşük olduğu bir ülkede geleceğe yönelik uzun vadeli araştırmalara ve yatırımlara girişiminin mümkün olmadığıdır.

Eğitim faaliyetlerinin iktisadi önemini kısaca ve genel hatları ile bu şekilde belirttikten sonra, bunu konumuzla ilişkilendirmeye çalışalım. Nicelikten çok niteliği önceleyen bir eğitim yaklaşımı içerisinde elit eğitimi, hem daha pahalı hem de daha uzun vadeli bir eğitimidir. Negatif gibi görünen bu durum, uzun vadede kalıcı sonuçlar doğuran ve geçici sıkıntılara mutlaka katlanılması gereken bir uzun yolculuğa benzer. Çünkü, elit eğilimini yapmayan bir ülkenin gerçek anlamda kalkınması imkan dahilinde değildir. Bilinmektedir ki her alandaki yaratıcı beyinlerin bu potansiyeli eğitim yolu ile ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden kıt bir beşeri kaynak olarak gördüğümüz sözkonusu potansiyel, bir ülke açısından son derece önemli iktisadi bir unsurdur. Beşeri kapital olarak da ifade edilen nitelikli beyin gücü, eğitilip değerlendirilemediğinde gelişmiş ülkelere göç etmekte ve göç alan ülkeler de eğitimin maliyetine katılmadıklarından tasarruf etmiş olmaktadır. (Erkal, 1994:103)

1.6. Stratejik Önem

Bir ülke üstün yetenekli potansiyelini gereği gibi eğitme işini başaramazsa ve/veya eğittiklerine gerekli bilimsel/teknolojik ortam sağlayamazsa bu elit potansiyelin ya yok olacağını ya da bu ortamı sağlayan ülkeye göç edeceğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu durumda ülke gelişmesi ve kalkınması açısından ulusal/uluslar arası stratejik önemi haiz, üstün beşeri Oynağın itici sebepler yüzünden çekici unsurların bulunduğu ülkelere gitmesi, bir taraf için

kayıp diğerk taraf için kazanç olmaktadır. Gerek sosyal gerekse fen bilimleri alanında önemli buluşları/projeleri gerçekleştirecek bu potansiyelin bir başka ülkeye transferi, ülke açısından iktisadi kaybın dışında son derece önemli ve yetişmesi uzun zaman alan bir üstün beyin kaybı olayıdır.

Kalkınma ve beyin göçü arasında yüksek bir korelasyon olduğu bilinmektedir. Bunun da ötesinde beyin göçü, soğuk harbin bir parçası olarak da değerlendirilmektedir. (Erkal.1994:101) Gelişmiş ülkeler kalkınmışlıklarına rağmen yüksek vasıflı emeğin gelişmekte olan ülkelere ithaline devam etmektedirler. (Erkal.194:102) Bunun temelinde iki nedeni görülmektedir.

a) Gelişmenin bir *süreç* olarak ele alınması ve üstünlerin kıt bir beşeri kaynak olması.

b) Bu yolla rakip ülkelerin uzun vadeli etki altına alınmak istenmesi.

Post endüstriyel toplumlarda yüksek vasıflı bireylerin eğitimi sonucu ortaya çıkan ve Daniel Bell'in *kodlanmış bilgi* veya *sistematik bilgi* dediği şeyin üretimi ve kontrolü toplumun başlıca strateji kaynağı olarak belirtilmektedir. (Giddens, 2000:557) Görüldüğü üzere, kıt bir beşeri kaynak olarak üstün yetenekli potansiyel, bir ülkenin kalkınması, gelişmesi, vizyonu, uluslararası konumu, etkisi ve geleceği için son derece stratejik önemi haiz bir durum arz etmektedir.

1.7. Bilimsel ve Teknolojik Önem

Üstün yetenekli potansiyelin eğitimi: bilim, teknolojik gelişme ve araştırma açısından büyük önem taşımaktadır. Bilindiği üzere bilimsel gelişme ve ilerlemede önemli olan *transfer* değil *bizatihi* var olmaktır. Yani. gelişmiş ülkelere bilgi ve teknolojiyi transfer ederseniz sadece *izlemiş* olursunuz. Bu durum yalnız başına asla gelişme anlamına gelmez. Bu yüzden yaratıcı bireylerin belirlenmesi ve yetiştirilmesinin yanında mutlaka donatılması ve tatmini, bir zorunluluk olarak görülmektedir.

Üstünlerden yüksek verim alabilmek için. usulüne uygun eğitim gerekli koşullardan sadece birisidir. Üniversite eğitimi sonrası onlara bilimsel ve teknolojik ortam sağlanamaz ise iki husustan biri gerçekleşecektir. Üstünler: ya gözü dışarıda olan ve bunun için fırsat kollayan ya da ülke içinde verimsiz bir konuma düşecektir. Büyük bir ihtimalle de sözkonusu uygun ortamın bulunduğu ülkeye gitmenin yollarını arayan birey pozisyonunda görülecektir. Çünkü, bu tür bireyleri ancak istediği ortamın mevcudiyeti tatmin edebilir. Kendisine sağlanacak yaşama ilişkin maddi imkanların belli bir düzeyden sonrası, bireysel tatminde önemli bir rolü olamaz.

2. Türkiye'de Üstün Yetenekli Potansiyelin Değerlendirilmesi

Türkiye, devlet ve toplum olarak üstün zihin potansiyeline sahip bireylerinden ne ölçüde yararlanabiliyor? İnsan gücü plânlamasında bu kesim ne derece göz önüne alınıyor? Bu potansiyelin değerlendirilmesine yönelik bir devlet politikasına sahip mi? Bu alanda

sorumluluğunu yerine getiriyor mu? Özel teşebbüse yaklaşımı ne durumda? Üstünlerle ilişkilendirdiği mevcut uygulamalarını, sonuçları itibariyle bu doğrultuda analize tabi tutuyor

mu?

İşte bu bölümde yukarıda sıraladığımız soruları değerlendirmeye çalışacağız.

2.1. Devlet Politikası

Bir ülke. kıt bir beşeri kaynak olan üstün yetenekli potansiyelinden yararlanmak istiyorsa öncelikle işin felsefesine, bilgi birikimine ve bu doğrultuda entegre ve sürdürülebilir bir politikanın sahibi olması gerekiyor. Bu tür bir politikaya ve birikime sahip olmadan bu alanda çalışmalar yapmak ve çalışmalarda bulunacakları doğru yönlendirmek mümkün görünmemektedir.

Bilgi: teorik, pratik şekliyle ve bütün boyutlarıyla ele alındığında bir *güç* olarak görünmektedir. Bunun bir etki ve hakimiyet aracı biçimiyle mülhazası uluslar arası düzeyde yapıldığında ne ölçüde işlevsel olduğu açıkça ortaya çıkar. Ancak öncelikle bu alanda devlet politikasını oluşturan felsefi boyutla ilgili anlayışın oturması gerekiyor. Yani. kalitatif dikey eğitim mi yoksa kantitatif yatay eğitim anlayışı mı tercih edilecek. (Hocaoğlu. 1996:138.143) Diğer bir deyişle niteliği mi niceliği mi önceleyeceğiz?

Olaya tarihi perspektiften baktığımızda Türk devletinin şanslı olduğunu ileri sürebiliriz. Çünkü, Türkiye Cumhuriyeti üstün yeteneklilerin eğitimi alanında *Enderun Mektebi* gibi bir ilk uygulama (Akkutay, 1984:26) *geleneğine* sahip olan bir ülkedir. (Akyüz.1993:79) Bu durum iyi düşünüldüğünde ve değerlendirildiğinde Türkiye'ye alanla ilgili ciddi bir avantaj sağlar. Çünkü eğitim işi önemli ölçüde bir geleneğin inşasıdır. Bilindiği gibi Enderun Mektebi'nde dönemin koşulları içerisinde en seçkin eğitimciler tarafından ileri bir programla yetiştirilen öğrenciler arasından üst düzey yöneticiler ve bilim insanları çıkmıştır. (Akkutay, 1984:29) Dolayısı ile Enderun, bu alanın kurumsal düzeyde bir ilkidir ve bu ilkin sahibi de Türk Devletidir.

Osmanlı sonrası Cumhuriyet döneminde bu alanla ilgili olduğu düşünülen bir takım politikalar ve uygulamalar geliştirilmek istendiğini biliyoruz. Öncelikle belirtmemiz gereken husus şudur: Anayasanın 42. maddesinde özel eğitime ihtiyacı olanlarla ilgili tedbirleri almakla devlet kendini görevlendirmiştir. Bu maddeye istinaden çıkarılan Millî Eğitim Temel Kanunu'nda. millî eğitimin genel amaçlarında özel yeteneklilere ilişkin bazı hedefler belirlenmiştir. Devlet Planlama Teşkilatı da Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Plânında 'İnsan gücü ihtiyaçları açısından, üstün zekâlı ve özel yetenekli çocuklara özel eğitim hizmetlerinin götürülmesi bir programa bağlanacaktır' şeklinde görüş bildirmesine rağmen bu doğrultuda maalesef bir şey yapmamıştır. (Kaya, 1989:159) Yine DPT'nin beş yıllık kalkınma Plânlarında insan gücü modeli niceliksel plânlama olarak yapılmış ancak beşinci, altıncı, yedinci ve sekizinci plânlamada nitelik boyutu öne çıkmaya başlamıştır. (Hcsapçioğlu, 2001:243) Bu olumlu durumla birlikte sekizinci plânda konumuzla ilgili bir ayrıntı daha öne

çıkılmaktadır. Burada, eğitim sisteminin amacı; 'bilgi çağı' insanını yetiştirmek şeklinde belirtilmiştir. Bu tanımda genel özelliklerin yanında "yaratıcı zekâyâ sahip' olma gibi üstünlere ilişkin bir kriter de ortaya konmaktadır.(Hesapçıoğlu, 2001:222)

Yukarıda belirttiğimiz yasal yaklaşımın uygulamasına baktığımızda daha çok Fen ve Anadolu Liseleri örneklerini görebiliyoruz. Bununla birlikte lisansüstü eğitim amacıyla gelişmiş ülkelere öğrenci gönderme ve TÜBİTAK bünyesinde yapılan geliştirici ve destekleyici çalışmaları sayabiliriz. Bu saydığımız türden çalışmaların, bir ayırım yapmak amacıyla daha çok *üstün* öğrenciler için değil *çalışkan* öğrencilere uygun düştüğünü belirtmemiz gerekir.

Üstün yetenekli çocuklar resmi anlamda 'özel eğitim' kapsamında değerlendirilmektedir. Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde 'özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü' içerisinde 'Üstün Yetenekliler Eğitim Şubesi' şeklinde yer almaktadır. Bunların yanında Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 1991 yılında düzenlenen 'I. özel Eğitim Konseyi' çalışması içerisinde üstün yetenekli çocuklar ve eğitimleri ele alınarak bir rapor hazırlanmıştır.

Üstün yeteneklilerin eğitimi konusunda, üniversitelerde de özel çabalarla yapılanların dışında ciddi ve kurumsal düzeyde bir çalışma yoktur. Birkaç üniversitenin eğitim fakülteleri bünyesinde yer alan "özel eğitim" bölümlerinde ise diğer özür grupları ile ilgili programlar ve dolayısı ile öğrencileri var. Bu bölüm içerisinde 'Üstün Yetenekliler Öğretmenliği' gibi bir lisans programı henüz yok.

Bunlarla birlikte genel olarak üstün öğrencilerin eğitildiği Fen Liselerinden mezun olanların hangi alanda üniversite eğitimi gördüğü ve hangi sektörlerde istihdam edildiklerine ilişkin bir bilgi bulunmamaktadır. (Yeşilova, 1997:13) İnsangücü plânlaması ile ilgili olan bu durum, yapılan yatırımın sonuçlarından tam olarak istifade edilmediğini de göstermektedir.

Gerçekte ise popülasyondaki üstün dağılımı (Buzan ve Keene,1996:10/ Yeşilova, 1997:25) bize mutlaka değerlendirilmesi gerekli bir demografik alanı ifade ediyor. Türkiye nüfusu göz önüne alındığında üstün yetenekli çocukların (0-18 yaş) 1990 nüfus sayımına göre 547.200 (Özsoy,1994:10) olduğu görülür. Bu potansiyelin eğitimi gerçekleştirilemediği takdirde bir takım problemlerle karşılaşılacağı (Özsoy, 1994:141) bilinmektedir.

Cumhuriyetin başından bu yana devam eden fen bilimleri eğitimini önceleyen resmi yaklaşım, üstünlerin eğitimi ile ilgili önemli bir sorun alanı oluşturmaktadır. Sosyal bilimlerin hâlâ *ikinci sınıf bir bilim* veya *araştırma alanı* konumunda görüldüğü (Türkcan, 1998:103) açıktır. Sosyal bilimlerin oldukça fonksiyonel ve popüler hale geldiği çağımızda artık bu resmi anlayışın terk edilmesi gerekmektedir. Zira, üstünlerin bu tür tek boyutlu yönlendirilmesi onların eğitimi açısından oldukça önemli sakıncalar doğurabilmektedir.

Bütün bunlardan şöyle bir sonuç çıkarmak mümkün görünüyor: Üstün yeteneklilerin eğitimi ile ilgili henüz çok ciddi bir devlet politikasına sahip değiliz. Tanımlama, tanılama, eğitime, izleme, istihdam ve bir bütün olarak ülke adına yararlanma şeklinde özetleyeceğimiz bir programımız yok. Ancak özetlediğimiz bu programın parçalarından bazıları ile kısmi olarak ilgileniyoruz. Mevcut sonuçlardan hareketle, ifade etmeye çalıştığımız şeklin dışında bir çalışma ve yaklaşım da maalesef görünmüyor.

2.2. özel Eğitim Kurumları

Yukarıda açıklamaya çalıştığımız şekilde bir bütün olarak, üstün yeteneklilere ilişkin devlet politikası olmadığı gibi bu alanda kendi kararınca çaba göstermek isteyen özel teşebbüse yönelik bir politika da mevcut değildir. Her şeyden önce bu alanda bir kurum açmak isteyenleri bekleyen önemli bir açmaz; Millî Eğitim Bakanlığının okul türlerinden birini kabul etmek gerektiğidir. Yani üstünlerin eğitim görebileceği bir okul türü örgütlenmesi henüz yoktur ve özel eğitim kurumlarında bunun dışında bir format oluşturulamaz.

Bilindiği gibi üstünlere yönelik bir eğitim, diğerlerine nazaran her açıdan maliyeti çok daha yüksektir. Bu, şu anlama geliyor: Üstünlerin eğitimi ile ilgili özel eğitim kurumu işleten müteşebbisler asla ticari bir yaklaşımda bulunamayacaklar. Bu amaçla açılan çok az sayıdaki özel eğitim kurumu, hem müfredatla hem resmi formatla hem de yüksek maliyetlerle mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Çerçevesini çizmeye çalıştığımız türden bir ortamda sözkonusu kurumların başarılı olmaları, eğitimlerini sürdürmeleri ve yaygınlaşmaları ise mümkün görünmüyor.

Nitekim bu alanda eğitim verdiklerini iddia eden iki özel eğitim kurumundan biri olan *Yeni Ufuklar İlköğretim Okulu / Lisesi* çeşitli nedenlerle bu tür eğitimden vazgeçmiş, diğer bir deyişle başarısız olmuş veya edilmiştir. Bu nedenlerin temelinde kanaatimizce: alanla ilgili birikim ve felsefenin bulunmaması. Devletin lojistik desteğinin olmayışı. Millî Eğitim müfredatı, okul formatı ve ticari yaklaşımın getirdiği zorluklar bulunmaktadır. Diğer kurum olan *İnanç Lisesi*, eğitimini zorluklarla da olsa sürdürmektedir. Bu kurumun en önemli avantajı: maddi sorunu bulunmayan bir yapılanma içerisinde olmasıdır. Vakıf, ünlü iş adamı *Sezai Türkeş* ve kızı *Tomris Taşkent* tarafından bağışlanan şirket hisseleri ile Sezai Türkeş'in eşi *İnanç hanım* adına kurulmuştur. Vakfın amacı; vakıf senedinde belirtildiği üzere *ailelerinin maddi olanaksızlıklarından dolayı muhtaç oldukları özel eğitim imkanını bulamayan üstün zekâ ve yetenekteki çocuklara bu eğitim olanağını sağlamaktır*. Okuldaki öğrencilerin tümü burslu ve yatılı olup bütün ihtiyaçları vakıfça karşılanmaktadır.

3. Sosyal Sorumluluk Olarak Üstünlerin Eğitimi

Bir ülkenin üstün yeteneklilerinin eğitimi, özel eğitim alanına ve kapsamına giren bir kamu hizmeti olarak belirtilse de (Güvenç.1991:1) aynı zamanda bir çok açıdan toplumun sorumluluğu kapsamına da girer. Bu faktörleri şu şekilde sıralayabiliriz:

- a) Üstünler, bir toplumda *kıt bir beşeri kaynaktır*.
- b) Bu tür bir eğitimin, diğerlerine nazaran maliyeti çok yüksektir. Bu nedenle ticari yaklaşımdan uzak bir şekilde yönetilmek durumundadır.
- c) Bu kurumlarda çalışacak yönetici, öğretmen ve teknik elemanlar, yüksek motivasyona sahip idealize olmuş/edilmiş bireyler olmalıdır. Bu yüzden yerleşik 'devlet memuru' mantığı içerisinde başarılı olunamaz.
- d) Bu kurumlardan yetişenler sosyal yarar ve devlete hizmet amacıyla idealize edilmelidirler. Bu nedenle izleme, istihdam ve sosyal yarar amaçlı politikalar geliştirilmelidir.
- e) Üstün yeteneklilerin tespit edilmesi ve ülke adına istifade edilmesi bir stratejik durum olup kendilerinden çok o ülkede yaşayan bütün bireylerin yararınadır.

Bütün bu faktörler bir ülkede üstün yeteneklilerin eğitiminin sorumluluğunu hem kurum olarak devlete hem de içinde yaşanılan topluma yüklüyor. Daha önce belirttiğimiz nedenlerden dolayı da bu alanda oluşturulacak devlet politikası ile 'sosyal' in sorumluluğu altında bu tespitin ve eğitimin yapılması gerekmektedir. Diğer bir deyişle, sosyal dinamikleri ve imkanları harekete geçirmeden bu alanda başarılı olmanın günümüz sosyal yapısında ve koşullarında imkanı bulunmamaktadır. Zira bu doğrultuda oluşturulacak toplumsal bilinç, sözkonusu eğitim olayını her açıdan kolaylaştıracak ve verimli duruma getirecektir.

3.1. Sosyal Sorumluluk Yaklaşımı

Sosyal sorumluluk, aslında insanlık tarihi kadar gerilere giden ve resmi-gayri resmi bütün sosyal çalışmaları kapsayan bir olgudur. Ancak bir kavram olarak (Sosyal sorumluluk kampanyaları), orijin itibarıyla reklamcılık sektörünün ortaya çıkardığı ve fonksiyonel hale getirdiği; kurum imajını geliştirmede, ürün farklılaştırmasında ve hem satışları hem de *bağlılığı* artırmada etkin bir yol olarak kullandığı *yeni bir iletişim biçimi* olarak görülmektedir. Zaten kavramın karşılığı olarak İngilizcede *cause related marketing*' kullanılmaktadır. Sosyal sorumluluk kampanyalarının mucidi ve isim babası *Jerry Welsh* kavramı şu şekilde tanımlanmaktadır: Bir şirketi ya da markayı ilgili bir sosyal amaç veya soruna, karşılıklı fayda sağlamak üzere bağlayan stratejik bir konumlandırma ve pazarlama aracıdır. (Pringle ve Thompson,2000:3) Sosyal sorumluluk kampanyaları şu hususlar üzerine temellenmektedir.

- a) İnsanlığın güçlü sosyal yardımlaşma tarihi,
- b) Tüketicilerin her zaman son sözü söyleme gücüne sahip olması,
- c) Bugünün tüketicilerinin satın aldıkları markanın *neye inandığını anlamaya* ihtiyaç duyuyor olması.

Sosyal sorumlulukla ilgili reklâmcılık ve pazarlamaya ilişkin böyle bir girişten sonra konumuz açısından yaklaşımımızın ne olacağını ortaya koyabiliriz:

Bir olgu olarak sosyal sorumluluk, insanlığın tarihi kadar eskidir. Diğer bir deyişle, insanlığın sosyal yardımlaşma tarihi çok başarılı örneklerle doludur. Burada yeni olan; sosyal sorumluluğu reklâmcılık ve ticari kuruluşların ürünleriyle *ilişkilendirmektir*. Daha doğrusu, reklâmcıların hem kendi adlarına hem de firmalar/markalar adına bu ilişkiyi keşfetmiş olmalarıdır.

Kavramın tanımında da yer aldığı gibi, sözkonusu ilişkinin keşfinden sosyal sorumluluklarını yerine getiren sivil toplum kuruluşları, *istismar* halinin dışında bir rahatsızlık duymaz. Zira genellikle bütün sivil toplum kuruluşları bir veya birden çok sosyal problem alanı ile ilgilenmektedir ve dolayısıyla bir sosyal sorumluluğu yerine getirmektedirler, özellikle ülkemiz bu alanda kuvvetli bir geleneğin sahibi durumundadır. Bilindiği üzere binlerce vakıf ve dernek bulunmakta ve bunların çok büyük çoğunluğu sosyal sorumluluk kapsamında düşüneceğimiz icraatlar yapmaktadırlar.

Sosyal sorumluluk ve marka ilişkilendirmesini içeren bu yaklaşımımızı ortaya koyduktan sonra sosyal sorumluluğu şu şekilde tanımlayabiliriz. **Sosyal Sorumluluk; toplumsal bir amaç ve/veya soruna büyük ölçüde gönüllülük düzeyinde bir yaklaşımla, içinde yaşanılan 'sosyal' in dinamiklerini bireysel ve kurumsal düzeyde harekete geçirerek ulaşma ve/veya çözme çabası sürecidir. Bu amaca hizmet edecek şekilde reklâmcıların ve ticari kuruluşların düzenlediği sosyal sorumluluk kampanyalarına iştirak edilebilir, işbirliği yapılabilir.**

3.2 Sosyal Sorumluluk Yaklaşımının Üstünlerin Eğitimine Uygulanması

Türkiye'nin üstün yetenekli potansiyelinin eğitimi olayına bugün gelinen nokta itibariyle baktığımızda hem resmi hem de özel alanda bir başarısızlığın yaşandığını rahatlıkla görebiliriz. Sonuç olarak bu başarısızlık ve daha önce saydığımız nedenlerden dolayı, sözkonusu kıt beşeri kaynağın devletin lojistik desteği ve genel denetimi altında sosyal sorumluluk yaklaşımı çerçevesinde ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

Bu yönde oluşturulacak toplumsal bilinçle üstünlerin eğitimi alanında bir sorumluluk üstlenmenin çok sayıda avantajları bulunmaktadır. Bu avantajların devletin lojistik desteği ile artırılması ve yönlendirilmesi mümkündür. Devletin bu alana ve alanla ilgili çalışmalar yapanlara *ayrıcalklı* davranması yapılan işin önemi açısından bir zarurettir. Zira, sonuç itibariyle bu eğitimden uzun vadede kazançlı çıkacak ve yararlanacak olan, bizatihi devletin kendisidir.

Üstünlerin eğitiminin *sosyal sorumluluk* yaklaşımı çerçevesinde ele alınması şu hususlardan dolayı da gerekli görünmektedir:

- a) Bu alanda eğitim kurumu oluşturmak isteyenlerin mutlaka 'vakıf örgütlenmesine gitmesi.
- b) Toplumda bu eğitime yönelik bilinç oluşturma çalışmalarının süreklilik arz etmesi.
- c) Ticari kuruluşlarla, markalarla amaç açısından uyum gözetilerek sosyal sorumluluk kampanyaları ile işbirliğine gidilmesi.
- d) Akarı güçlü olan vakıfların kısmen veya tamamen yoksul çocuklara yönelmesi.
- e) Vakfın, öğrenci velilerinden maddi imkanı ölçüsünde alması ve eksikliğini, kampanyalar ve diğer sosyal desteklerle elde ettiği fonlardan tamamlaması.
- f) Bu yaklaşım çerçevesinde üstünlerin eğitiminde maddi imkan açısından *fırsat eşitliğinin* sağlanabilmesi.
- g) Oluşturulan modelin bütün ülkeye yaygınlaşması açısından mümkün ve uygulanabilir olması.
- h) Toplumsal katılımın etkin duruma getirilebilmesi için; hükümet kuruluşları, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları arasında işbirliğinin sağlanması.
- i) Bu tür sosyal desteklerle eğitimlerini tamamlayan öğrencilerin, topluma ve devlete ilişkin daha yüksek bir bilinçle hizmete dönüşmesi.

4. Sonuç, Değerlendirme ve Öneriler

Kurum olarak devlet ile eğitim arasında her zaman için yüksek ve doğrudan bir ilişki var olmuştur. Bu ilişkinin niteliği ve oranı: sosyal, siyasi ve iktisadi faktörlere göre farklılıklar göstermiştir. Sözkonusu ilişkinin varlığı, kurum olarak eğitimin: toplumun niteliğinin artırılması, değişimi, sosyalleştirilmesi ve yönlendirilmesi gibi fonksiyonlarının olmasından kaynaklanmaktadır. Bundan dolayı eğitimle devlet arasındaki bu ilişkinin varlığı *doğal* kabul edilmektedir.

Devlet açısından eğitim faaliyetleri içerisinde üstünlerin eğitiminin özel bir yere sahip olması gerekir. Zira, eğitim - devlet ilişkisi bağlamında niteliği önceleyen bu eğitim diğerlerine nazaran daha stratejik ve fonksiyonel bir konuma sahiptir. Bununla birlikte kıt bir beşeri kaynak olarak kabul edilen üstünler, devlet açısından eğitimi zor ve o derece önemli bir demografik alanı oluştururlar. Devlet ile üstünlerin eğitimi arasındaki bu yüksek korelasyon, işin icrasını daha ciddi, stratejik ve önemli hale getirmektedir. Bu eğitimin olabildiğince kusursuz ve titizlikle yapılması bir devlet sorumluluğu olarak görülmektedir. Zira ünlü filozof *Eflatun*'un dediği gibi "kusursuz bir eğitimden ve öğretimden değerli varlıklar çıkar" (Eflatun, 1980:113)

Türkiye'nin bu elil potansiyele kusursuz bir eğitim verebilmesinin çok sayıda *değeri* ortaya çıkaracağı kuşkusuzdur. Ancak bunun için de öncelikle ülkenin kabiliyet rezervlerini belirlemek sonra da bu rezervi uzun vadeli neticeler için bütün boyutları ile nasıl ele alınacağını/eğitileceğinin plânlamasını yapmak olacaktır. Gelişmiş ülkeler bu alanda epeyce vol almış bulunmaktadır. Bunu ve iktisadi koşulları da dikkate alarak sosyal sorumluluk yaklaşımı çerçevesinde bu eğitimin icrasının yapılması gerekmektedir. Bu amacın gerçekleşmesi için şu öneriler getirilebilir:

a) Devlet, bu alanın eğitimi ile ilgili kendi konumunu belirlerken daha çok genel denetim, lojistik destek verme, mezuniyet sonrası istihdam ve uygun ortam oluşturma ve devlet/toplum çıkarları için *yönlendirme* çalışmalarında bulunmalıdır.

b) Devletin eğitimle ilgili birimlerinin (Milli Eğitim Bakanlığı, YOK, DPT) bu potansiyeli öncelikle *önemseyerek* eğitimin gerçekleşmesine yönelik bir üst kurul oluşturmaları ve bu kurulun hem kısa ve uzun vadeli plânlara yapması hem de yetersiz mevzuat hükümlerinin ihtiyaçlar gözönüne alınarak değiştirilmesi.

c) Türkiye'nin üstün yeteneklilere yönelik *sürdürülebilir demografik haritasının* hazırlanması

d) Üstünlere yönelik hizmet eğitim ve araştırma modeline uygun *pilot projelere* öncelik verilmelidir.

e) Sosyal sorumluluk kampanyaları gerçekleştirerek üstünlere yönelik eğitim veren kurumlara destek olan ticari kuruluşlara kolaylıklar sağlanmalıdır.

f) Özel eğitim kapsamında yer alan programların öncelik sırası olacaksa bunun etik açıdan değil fonksiyonel açıdan düşünülmesi gerekir.

g) Eğitim faaliyetleri içerisinde üstünlerle ilişkilendirilen mevcut uygulamaların (Fen ve Anadolu Liseleri gibi) bugün gelinen nokta itibarıyla ve üstünlerin eğitimi bağlamında bir değerlendirilmeye tabi tutulması.

h) İlk ve orta öğretimde bu tür bir eğitimin gerçekleşmesine yönelik mevcutların dışında ilköğretim ve lise formatı geliştirilmelidir.

i) Üstünlerin eğitimi ile ilgili okul formatında öncelikle bu alanda yetişmiş öğretmenlere, yöneticilere ve teknik personele gereksinim duyulacaktır. Bu nedenle gelişmiş eğitim fakültelerinin özel eğitim bölümlerinde 'Üstün Yetenekliler Öğretmenliği' programı açılmalıdır. Lisans üstü çalışmalarda yetenekli öğrenciler bu alana yönlendirilmelidir.

j) Türkiye'de Fen Liselerinin kuruluşu fen bilimlerinin popüler olduğu bir dönemde gerçekleştirilmiştir. Günümüzde sosyal bilimlerin popülerliği ve işlevselliği göz

önüne alınarak programında matematik eğitiminin de ciddi bir yer tuttuğu *Sosyal Lise* formatı geliştirilmelidir.

- k) Devlet, bu alanda sosyal sorumluluklarını yerine getirmek isteyen kuruluşları her açıdan teşvik etmek, koordinasyonu sağlamak ve Ar-Ge desteği sunmak gibi lojistik hizmetler vermelidir.
- l) Üstün yeteneklilerin üniversite eğitimi esnasında ve sonrasında izlenerek eğitimlerinin özel olarak desteklenmesi, zenginleştirilmesi ve yönlendirme çalışmalarının yapılması gerekmektedir.
- m) Millî Eğitim Müdürlükleri bünyesinde çalışan Rehberlik Araştırma Merkezleri' (RAM) ndeki uzmanlar bu alanda hizmet içi eğitimden geçirilerek yaygın bir inceleme ve tanılama çalışmalarında kullanılmalıdır.
- n) TÜBİTAK bünyesinde bulunan Bilim Adamı Yetiştirme Grubu (BAYG) zaten yapmakta olduğu çalışmalarını, kriterlerini gözden geçirerek üstün yetenekli öğrencilere yönelmelidir.

KAYNAKLAR

- Akkulav.** Ülker. Knderun Mektebi. Ankara. Gazi Üniversitesi Basımevi. 1984.
- Akyüz. Hüseyin. Eğitim Sosyolojisinin Temel Kavram ve Alanları Üzerine Bir Araştırma. İstanbul. MEB Yayını. 1991
- Akyüz. Yahya. Türk Eğitim Tarihi. İstanbul, Kültür Koleji Yayınları. 1993.
- Bilgi seven.** Anıran Kurtkan. Eğitim sosyolojisi. İstanbul. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları. 1987.
- Bilgiseven. Amiran Kurtkan. İktisat Sosyolojisi Açısından Eğitim Yolu ile Kalkınmanın Esasları. İstanbul. Divan yayınları. 1982.
- Buzan. Tony ve Keene Raymond. Dehanın El Kitabı (Çev. Sinem Gül) İstanbul, Sabah Kitapları, 1996.
- Celkan. Hikmet Yıldırım. Eğitim Sosyolojisi. Erzurum, A.Ü. Yayınları. 1991.
- Ergün. Mustafa. Eğitim ve Toplum. Ankara. Ocak Yayınları. 1992.
- Erkal. Mustafa. İktisadi Kalkınmanın Kültür Temelleri. İstanbul. 1994.
- Erkal. Mustafa. Sosyoloji, İstanbul. Der Yayınları. 1999.
- Eflatun Devlet. (Çev. S. Eyüboğlu/M. A. Cimcoz). İstanbul. Remzi Kitabevi, 1980.
- Giddens. Anthony. Sosyoloji, Ankara. Ayraç yayınları, 2000.
- Güvenç. Bozkurt. "özel Eğitim Konusu Olarak Üstün Yetenekliler". Üstün Yeteneklilerin Eğitimi İsimli sempozyuma Sunulan Bildiri. İnanç Vakfı, İstanbul, 28-29 Ağustos 1991.
- Hesapçioğlu. Muhsin Türkiye'de Makro Düzeyde İnsan Kaynakları Planlaması. İstanbul, Anı Yayıncılık. 2001.
- Hocaoğlu. Durmuş. 'Türkiye'nin Çağdaşlaşma Sürecinde Sosyal Faz Değiştirmenin Zaruri Bir Şartı ve Rüknu Olarak Eğitim Sisteminin İnslauration'u', Van. Türkiye 2. Eğitim Felsefesi Kongresi Bildirileri Kitabı, 1997.
- Husserl. Edmund. Kesin Bir Bilim Olarak Felsefe (Çev.T Mengüşoğlu), İstanbul. Yapı Kredi Yayınları. 1995.
- Kaya. Yahya Kemal. İnsan Yetiştirme Düzenimize Yeni Bir Bakış. Ankara, Bilim Yayınları. 1989
- Kösemihal. Nurettin Şazi. Sosyoloji Tarihi. İstanbul, Remzi Kitabevi. 1982.
- MEB (üstün Y etenekli Çocuklar ve Eğitimleri Raporu. Ankara. 1991.
- Özsoy. Yahya ve diğerleri özel Eğitime Giriş. Ankara. Karatepe Yayınları. 1994.
- Pringle, Hamish ve Thompson, Marjorie Marka Ruhu, Sosyal Sorumluluk Kampanyaları İle Marka Yaratmak. (Çev. Z. Yelçe) İstanbul, Scala Yayıncılık, 2000.

Saran. Nefhan. Antropoloji, İstanbul. İnkılap Kitabevi. 1989

Serin. Neeo Kğitim Ekonomisi. Ankara. A.Ü. Eğitim Fakültesi Yayınları. 1979¹ urgul lhsan
Eğilim Tzerine Felsefi Bir Deneme. İzmir, 1991.

I iirkcan. Eığun Torkjye'njn Demokratik Bir Düzen İçinde Bunalımdan Çıkması İçin Bilim
ve filolojiden Yararlanma Yolları ve Bir öneri'. Türkiye'de Bunalım ve Demokratik Çıkış
N"»r1 Proje Raporu. Ankara. Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) Yayınları. 1998.

Yeşilova. Habibe Üstün Yeteneklilik ve Türkiye'de Üstün Yetenekli Çocukların Eğitimi.

^Vınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Van. YYÜ, 1997.

vcells. Calvı_n Sosy8| Antropoloji Açısından insan ve Dünyası, İstanbul, Remzi Kitabevi,
1972

